

зость данных профессий, существуют отличия в должностных обязанностях и квалификационных требованиях к каждой с них. Соответственно к занимаемой должности работник несёт конкретную меру ответственности. Целью статьи является помощь в профессиональной ориентации выпускников специальности «Документоведение и информационная деятельность».

REFERENT, SECRETARY-REFERENT AND CHIEF'S ASSISTANT PROFESSIONAL CORRELATION ON THE BASE OF TYPICAL OFFICIAL INSTRUCTIONS

Professional characteristics of referent, secretary-referent and chief's assistant on the base of typical official instructions are considered in the article. Differences in official duties and qualified demands to everyone in spite of genetic nearness these professions. Worker is responsible for his/her own post. The aim of article is to help graduates of Documentation and informational activities trade in professional orientation.

УДК 122/129

О. В. Гошко

Українська академія друкарства

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА УНІКАЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Це спроба актуалізувати потенціал марксистської філософії людини та подати її сучасну інтерпретацію. На переконання автора, сутність людського індивіда варто сприймати через призму його безпосередньо родового характеру.

Ключові слова: *людина, унікальність, універсальність, марксизм, цілісність.*

Відколи філософія усвідомила людину як свій найважливіший предмет, питання про людину завжди виступає як пошук її цілісності. Представники філософської антропології ХХ ст. прагнули забезпечити синтетичне вивчення природного й духовного в людині, базуючись на новітніх досягненнях наук, насамперед фізіології та психології.

Філософи відкрили в людині найважливіші її сутнісні характеристики: предметність, тобто здатність сприймати світ об'єктивно, незалежно від власної вітальності, спроможність перетворювати об'єкти зовнішнього світу в предмети діяльності, а також здатність постійно перевершувати саму себе.

Мислителі не подолали двоїстості в розумінні людини, а навпаки, загострили її. М. Шелер «виривав» нову прірву, виявивши в людині протилежність між життям і духом. Сам дух філософ розглядав як вилучений із предметної діяльності. В результаті він стверджував: «Ми повинні допустити існування одного надєдиного духу» [5, с. 161]. Бог осягає себе в людині через «закладену» в ній здатність до духовності [5, с. 189]. Звернення до Бога покликане примирити суперечності, які виникли при побудові філософської системи.

XX ст. подало нам, окрім іншого, й атеїстичний варіант дуалістичного розуміння людини. Психоеаналіз більше порівняно з філософською антропологією базувався на досягненнях наукового пізнання людини. Це, однак, не перешкодило психоеаналітичній філософії відтворити тисячолітній дуалізм тіла й духу, протиставивши спонтанну енергетику потягів жорстким вимогам культури. Роль посередника між цими ворогуючими началами психоеаналіз відвів індивідуальній свідомості — «Я». Це завдання для «нешасного Я» непосильне [4, с. 208]. «Я» не може примирити в людині вихідну вітальність з культурою, яку психоеаналітики тлумачать як зовнішнє «середовище», як силу, що тисне на індивіда. Як наслідок, творчість, сутнісне в людині виявляється для психоеаналізу результатом сублимації, тобто побічним продуктом досягнення індивідом стану тимчасового задоволення потягів.

Представники названих філософських напрямів не можуть вирішити проблему опосередкування вітальності й духу, оскільки не враховують соціальне. Соціальне при філософському осмисленні людини зазвичай сприймається як одна зі сторін опозиції: соціальне й біологічне, соціальне та духовне. Внаслідок цього береться до уваги те, що роль соціального при вивченні людини насамперед методологічна. Важливо зрозуміти саме це, а не сперечатися про те, чого ж в людині «більше».

Соціальне виступає справжнім медіатором, який пов'язує в людині всі протилежності, в тому числі фізичні та духовні. У структурі соціальної предметно-перетворювальної діяльності людина обумовлена не своєю вихідною природою, а відображає структуру Всесвіту, оскільки саме вона перетворює природу, вона виділяє себе з неї і діє об'єктивно, за її законами, а не залежить від «своїх власних» потреб. Перетворюючи природу в ході діяльності, людина виявляє різноманітні можливості буття та створює іншу реальність. Наслідком подвоєння реальності стає універсальність людини. Вона справді мікрокосм, але мікрокосм на стадії становлення, який має перед собою макрокосм як вічно відступаючу межу розгортання.

У XX ст. відбувся «бунт» екзистенціалізму проти класичного підходу до визначення людини. Критика екзистенціалізмом поняття сутності людини в дійсності є критикою підходу, при якому індивід перетворюється на екземпляр виду, а істотне для нього (чи природне, соціальне, чи духовне) — відчужується від людини. Екзистенціалізму вкрай важливо охопити визначення людини моменту самотрансцендування, виходу людини за власні межі. Однак теза екзистенціалізму про те, що людина — єдина істота, в якій існування передре сущності [3, с. 322–323], повністю релятивує саму сутність, і тому має швидше негативну цінність, оскільки не пропонує методологічно іншого, альтернативного розуміння сутності людини.

Проблема осягнення універсальності й унікальності людини в єдності полягає в тому, щоб знайти некласичний підхід до визначення сутності людини, при якому індивід перестав би бути просто екземпляром роду і можна було б говорити про сутність індивіда в зв'язку з сутністю роду.

Досвід вивчення людини в філософії та науках свідчить, що пізнавати людину можна, застосовуючи різноманітний методологічний інструментарій. Людина — об'єкт комплексний, і тому різні пізнавальні стратегії можуть давати ефект збільшення знання. Водночас, щоб інтегрувати знання про людину, потрібна методологічна основа, яка здатна забезпечити синтез без редуцції. На думку автора, на сучасному етапі впоратися з проблемою синтетичного бачення людини можна, лише використовуючи відоме марксівське визначення сутності людини: «Сутність людини не є абстракт, властивий окремому індивіду. В дійсності вона є сукупністю всіх суспільних відносин» [2, с. 262].

Нещасною є доля цього визначення. У радянській філософії воно опинилося в центрі дискусій про співвідношення соціального та біологічного в людині. З визнанням права на існування філософської антропології трактування Маркса зазнало критики. Нові критики звертали увагу на те, що внутрішній світ людської індивідуальності не виразити через «сукупність суспільних відносин». У пострадянський період про визначення Маркса перестали згадувати, а оскільки воно фігурувало як один із компонентів догматизованого ідеологічного варіанта марксизму, згадка про формулу Маркса викликає сьогодні відторгнення.

Парадокс, однак, полягає в тому, що і прихильники, і критики марксівського визначення розуміли його однаково: як зведення особистості до соціальних структур, і в цьому були далекі від істинного сенсу тлумачення Маркса. Адже Маркс пише саме про те, що сутність людини, тобто кожного з нас, не можна звести до абстракту, набору однакових для всіх характеристик. У Маркса не тільки відсутнє нівелювання індивідуального, а навпаки, індивідуальне отримує обґрунтування як індивідуальне.

Революційне значення ідеї Маркса про сутність людини полягає в методологічно принципово новому підході до проблеми. Маркс спромігся дати наразі єдине некласичне вирішення проблеми людини. Сутність людини як «сукупність усіх суспільних відносин» має, на наш погляд, безпосередньо-родовий характер і не пов'язана з наділенням індивіду деяких «загальних ознак» роду. Вона утворюється й відтворюється спільною діяльністю індивідів.

Якщо сформулювати питання сутності людського індивіду, можна стверджувати, що це конкретна ділянка глобальної діяльності людства, взята не тільки в своїй просторовій, а й у часовій повноті, з урахуванням усіх минулих поколінь на планеті в цілому. Іншими словами, родова сутність людства є мережею, а індивід — вузлик мережі, який зв'язує в активну цілісність певну ділянку сукупності, згусток суспільних відносин, до того ж такий, що відтворює й розвиває сутнісне багатство роду.

Особистість — це конкретна ділянка сукупності суспільних відносин; з допомогою її предметної діяльності реалізується та відтворюється сутність роду. Будь-який представник тваринного виду вже від природи народжується представником свого виду, повним обсягом містить у своїй генетичній програмі сутність свого виду. Тварина — екземпляр свого виду. Отож її індивідуальне

існування майже байдуже для існування виду, що не збагачує його сутності. Людина ж стає людиною, освоює свою сутність, яка перебуває поза нею, у світі суспільних предметів і способів користування ними, в світі суспільних відносин. Таким чином, значення окремого індивіду людського роду безцінне, цілком виняткове через його безмежні можливості щодо предметного освоєння дійсності. В безпосередньо-родовому характері людської сутності — джерело єдності універсальності й унікальності людини.

При виявленні свого неklasичного характеру формула Маркса відкриває можливості подальшого осмислення. По-перше, це стосується розуміння соціальності. В основі всіх основних трактувань соціальності міститься розуміння її як спільності існування. Подібне «зовнішнє» сприйняття соціальності як того, що привноситься в людину, закономірно доповнюється розумінням індивідуального як несоціального; останнє постає як «справді людське», отримуючи найрізноманітніші (біологізаторські, релігійні тощо) інтерпретації.

Формула Маркса розкриває, що немає жодної окремої від «глибини мого Я» якоїсь зовнішньої мені сутності суспільства. Сутності індивідів людського роду своєю самостійною спільною діяльністю складають єдине тіло родової сутності. Отже, настільки ж правильно й те, що немає ніякого «суспільства» як такого, а є лише особистості, які взаємодіють у предметно-перетворювальній діяльності.

По-друге, формула Маркса розкриває унікальність індивідуальності людини. Індивідуальність кожної людини служить точкою саморозвитку роду. Іншими словами, індивідуальністю є все людство, взяте з акцентом на конкретний, ніким незамінний вузол мережі взаємин.

Сенс слів Маркса, що «людина тільки в суспільстві може відособлюватися», стерся від частого їх вживання. Чому (кому) я зобов'язаний своєю індивідуальністю? Тому особливому, що придбав від природи? Але це — швидше те, що належить моїм прабабкам, а не мені. Індивідуальністю створює мене суспільство, але, зрозуміло, не тим, що підводить мене під прийняті в ньому стандарти. Мислячи індивідуальність, мислимо її завжди в деякому контексті. Індивідуальна своєрідність стирається поза розміщенням у контекст відносин. Без місця в системі соціальних координат немає унікальної позиції в бутті. Будь-яка людина, включаючись у суспільні відносини, в діяльність, займає можливе лише для неї місце. Цим вона причетна до соціуму. Тобто людина є тією істотою, якій властивий індивідуальний спосіб «підключення» до роду не через «німу загальність», не через набір ознак, однакових для всіх індивідів.

Вражаюче, наскільки в таке розуміння індивідуальності вписується філософія вчинку М. Бахтіна [1]. Стати собою, за Бахтінім — зайняти єдине для мене місце в бутті, прийняти або відкинути цінності, які він знайде в суспільстві, і здійснивши вчинок в ім'я таких цінностей, взяти відповідальність на себе. Так індивід залучається до буття людства. «Індивідуальність, — писав М. М. Бахтін, — знаходиться через «віднесення в єдиний контекст буття – співбуття, причому «єдність цілого зумовлена єдиними і ні в чому не повторними ролями всіх

учасників» [1, с. 115–116]. Загалом діалогічний підхід до людини — один із новітніх у сучасній філософії, коли проблема «Я й Інший», що розробляється, може серйозно збагатитися, переплітаючись із марксівським тлумаченням людини.

По-третє, марксівське визначення сутності людини, знову ж усупереч традиційній інтерпретації, не тільки не зводить людину до соціальної функції, навпаки, ним обґрунтовується вільна активність індивідуальної людини. Досягається це завдяки такому абсолютно оригінальному рішенню, як ексцентричне трактування людської сутності.

Людина, щоб залишатися собою як конкретна ділянка сукупності суспільних відносин, щоб володіти предметним світом — своєю «неорганічною тілесністю», повинна постійно виходити за власні межі до цієї своєї сутності, яка знаходиться поза нею, — щоб залишатися собою. Відбувається це в ході предметної діяльності, що відкриває перед людиною безмежну перспективу самовдосконалення. Сутність людини саморозширюється в діяльності, освоюючи щораз нові пласти реальності.

Стаючи суб'єктом у ході предметної діяльності, людина має як предмет діяльності не тільки матеріальні об'єкти чи ідеї, а саме ту конкретну ділянку — «сукупність суспільних відносин», яка складає її сутність, зміст її особистості. Існувати для людини означає володіти, а точніше, постійно оволодівати цим змістом. Опановуючи предметне середовище, вона вступає в нові й нові відносини.

Сутність людського роду складається з означених, пов'язаних спільною діяльністю, креативних точок. Розвиток людського роду й є розвитком індивідуальностей, цих креативних точок освоєння й перетворення людської предметної сутності, тобто всього людського світу. Значення окремого індивіду людського роду безцінне, абсолютно виняткове через його потенційно нескінченні можливості предметного освоєння дійсності.

Прочитання марксівського визначення сутності людини як неklasичного дозволяє інтерпретувати його як загальнометодологічну рамку для низки новітніх підходів до вивчення людини й суспільства. Формула Маркса сприяє цілісному розумінню людини в єдності її універсальності та унікальності.

1. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Философия и социология науки и техники : ежегодник [1984–1985]. — М. : Наука, 1986. 2. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-ое изд. : [1955–1965]. — М. : Главное изд-во полит. л-ры, 1960. — Т. 42. 3. Сартр Ж. П. Экзистенциализм — это гуманизм / Ж. П. Сартр // Сумерки богов ; [под ред. И. Т. Фролова]. — М. : Политиздат, 1989. 4. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд. — В кн.: // Хрестоматия по истории психологии ; [гл. ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан]. — М. : Изд-во МГУ, 1980. — С. 208. 5. Шелер М. Избранные произведения : пер. с нем. / М. Шелер ; пер. А. В. Денежкина, А. Н. Малинкина, А. Ф. Филиппова ; под ред. А. В. Денежкина. — М. : Гнозис, 1994.

УНИВЕРСАЛЬНОСТЬ И УНИКАЛЬНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА

В статье предпринимается попытка актуализировать потенциал марксистской философии человека и дать этому современную интерпретацию. Автор считает

возможным говорить о сущности человеческого индивида, имея в виду её непосредственно родовой характер.

UNIVERSALITY AND UNIQUENESS OF HUMAN

In article attempt to update potential of marxist philosophy of the human being and to suggest its modern interpretation is undertaken. The author considers possible to speak about essence of the human being, meaning its direct-patrimonial character.

УДК [130.2(091)+172]

Ю. В. Скобельський

Українська академія друкарства

КУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ГЕНЕЗИ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розглянуто деякі аспекти методологічного аналізу проблеми взаємозв'язку культури та соціальної ідентичності. Орієнтуючись на досягнення феноменології Е. Гуссерля, феноменологічної соціології А. Шютца та «розуміючої соціології» М. Вебера й інші концепції українських і закордонних дослідників, автор спробував виробити комплексний системний підхід до означеної проблеми.

Ключові слова: *соціальна ідентичність, культура, феноменологія, розуміюча соціологія.*

Питання генези соціальної ідентичності є одним із ключових в етнології та теорії походження спільнот. Визначити вплив культури на генезу ідентичності: національної, етнічної, релігійної тощо, — основне завдання запропонованої статті.

З розвитком і удосконаленням соціальної спільноти ідентичність набуває нових форм та надає спільнотам якісно нового змісту. Взаємодія різних рівнів ідентичності та її вплив на функціонування спільноти породжує чимало питань. Можливо, першим істотним рівнем генези соціальної ідентичності виступає власне культура різних рівнів. Враховуючи неоднозначність методологій аналізу культури, різноманітність трактувань і визначень самого поняття, складно вибрати чітку методологічну лінію для подальшого аналізу зв'язку культури й соціальної ідентичності.

Нами запропоновано для аналізу структур такої взаємодії методологію феноменології як ключової та методи розуміючої соціології, герменевтики й лінгвістичного аналізу в ролі допоміжних.

Соціальна ідентичність — багатовимірне й складне явище. Традиційна наукова практика зазвичай аналізує такі явища в двох вимірах: теоретичному